

SULAYMAN BAQIRG'ANIYDIN' A'DEBIY MIYRASLARI

G. Jumamuratova

O'zbekstan Pedagogikalıq Ilim-Izertlew Institutı
Qaraqalpaqstan filialının' ag'a ilimiy xızmetkerleri

T. Azizova

O'zbekstan Pedagogikalıq Ilim-Izertlew Institutı
Qaraqalpaqstan filialının' ag'a ilimiy xızmetkerleri

Tayansh so'zlar: Sulayman Baqirg'aniy asarlari, ma'naviyat, axloq, mafkura.

Ключевые слова: Произведение Сулайман Бакирганий, духовность, мораль, идеология.

Key words: The work of Sulayman Baqirg'aniy, spirituality morals, ideology.

Ha'kim ata Sulayman Baqirg'aniy tu'rk sheyxı bolıp, XII- a'sirde Aral a'tirapındag'ı sufizmınin' birden-bir en' iri wa'killerinin' biri dep ko'rsetedi. Ha'kim ata Qaraqalpaqstan Respublikası ha'zirgi Qon'irat rayonının' aymag'ındag'ı Bograxan qalasında 1122-jılı tuwılg'an. Ol 1186-jılı qaytı bolıp Bograxan qalasının' arqa ta'repindegi Baqirg'aniy degen jerge jerlengen. Onın' qoyımshılıg'ı ha'zirme shekem Aral boylarındag'ı birden-bir sıyıınıw orınlarınin' biri bolıp esaplanadı.[1, 19-b].

Shayır, Ha'kim ata, «Yassawiylik» ag'ımı, shayır Axmet Yassawiydin' en' qa'biletli sha'kirti, do'retpeleri XIX a'sirde qayta tiklenip basılıwı, «Baqirg'an kitabı», tu'rkiy xalıqları, XII a'sir, tasawuf, bes bo'lim, Birinshi bo'lim-kewil-nama qosıqları, ekinshi bo'lim-tasawuf ideyası, u'shinshi bo'limi-Allanı ulıqlaw, to'rtinshi bo'limi-«Biybi Ma'riyam» tolg'awı, adam ruwxı menen na'psi arasındag'ı aytıs, «Aqır zaman ko'rinisleri» shıg'arması berilgen.

Ha'kim ata – tasawuf - didaktikalıq bag'dardag'ı poeziyanın' ko'rnekli wa'killerinin' biri. İslam dinindegi «Yassawiylik» dep atalg'an ag'imnıń Qıpshaq dalasına taratıwda miynet etken ullı ulamaların' biri. Ol ha'zirgi Qaraqalpaqstan Respublikasının' Qon'irat rayonu aymag'ında eski Baqirg'an awılında du'nyag'a kelgen. Bolajaq shayır tu'rkiy xalıqlarınıń ilim ha'm ma'deniyat orayları – İsfidjab (Sayram) Farab (Otırar), Yassı (Tu'rkstan) qalalarına barıp, İslam dininin' asa ko'rnekli ulamalarınan ta'lim aladı.

Sulayman Baqirg'aniy o'z da'wirinde «ustazların ustazı» atanıp, «ullı mashayıx» da'rejesine erisken ullı ulama, shayır Axmet Yassawiydin' en' qa'biyetli sha'kirtlerinin' biri bolg'an.

Bul tuwralı Sulayman Baqirg'aniy:

<https://conferencea.org>

Yassı da'rya jag'ası,

Jatır ga'whar hasılı,

Mashayıqlar sarası,

Shayxım Axmet Yassawiy.

Sulayman Baqırg'aniy qartayg'an shag'ında el arasında Ha'kim ata dep atalıp ketken. Sulayman Baqırg'aniydin' tasawuf-didaktikalıq mazmundag'ı hikmetleri, qosıqları Qıpshaq dalası menen Orta Aziyanın' tu'rkiy qa'wimleri arasında ken'nen tarqalg'anı bizge tariyxtan ma'lim.

Baqırg'aniy o'z dóretpelerinde tasawuf ideyasının' negizgi qag'ıyda-sha'rtlerin ayta otırıp, sonın' menen birge adamnın' ja'miyette atqaratug'ın xızmetine gumanistlik bag'darda tu'sinik beredi. Baqırg'aniy Alla inam etken o'mirdin' la'zzetinen bezbewge, muhabbat qızıg'ın ko'riwge, ilim menen o'nerdi u'yreniwge shaqıradı. Adamdı hu'rmetlew qudayg'a hu'rmet ko'rsetiw menen barabar dep tu'sindiredi.

Bul haqqında Baqırg'aniy o'z hikmetlerinin' birinde:

Ha'r bir adamdı ko'rgende qıdır dep bil,

Ha'r bir tu'ndi kiyeli qa'dır dep bil,- deydi.

Shayır bul jerde «qıdır» so'zin ha'r bir u'ye baxıt, da'wlet a'keletug'ın a'wliye, al «qa'dır» so'zin - qudaydan ma'det tileytug'ın, qa'siyetli tu'n ma'nisinde aytıp otır. Adamdag'ı jaqsı minez-qulıqtı so'z etkende aldı menen adamgershilikli bolıwdı tilge alıp, insandı qa'dir tutıp, qa'sterlewin wazıypa etedi.

Suwfistlik ta'limat yag'nıy Xoja Axmet Yassawiy, Sulayman Baqırg'aniy do'retpelerinen na'r alg'an Ájiniyaz shayır poeziyasının' geypara elementlerin de sol tiykarda bahalawg'a boladı. Shayır ja'miyetlik turmısta adamlardıń o'z-ara sıylasıqlı, doslıq qatnasta jasawına ayrıqsha a'hmiyet berdi. Sebebi A'jiniyaz «adamzattı bul du'nyanın' ko'rki»— dep biledi.

Bul du'nyanın' ko'rki adam balası,

Sol adamnın' kókke jeter nalası. [2.65-b]

(«Ayrılsa»)

Arg'ı bası Axmet Yassawiy, Sulayman Baqırg'aniyden baslanıp, bergi jag'ı Maqtımqulı da'wirlerinde a'bden rawajlang'an didaktikalıq poeziya tu'rkiy a'debiyatının' en' ájayıp g'a'ziynelerine aylang'anlıg'ı ma'lim.

Al, A'jiniyaz shayırdá Axmet Yassawiy, Sulayman Baqırg'aniy qosıqlarınan na'r alıp, ta'lim-ta'rbiya didaktikasına u'lken itibar beredi. Adamzattın' du'nyada jasaw maqseti a'dalatlı tu'rde ku'n keshiriw, bul o'mirdegi jaqsı ha'm jamanlıqlardıń aqıbetin seziw. Biraq barlıq adam o'mirde bir tekli emes. Ko'pshilik ta'rbiyag'a mu'ta'j bolıp keledi. Sonın' ushın da A'jiniyaz adamlar arasındag'ı pariqtı ayqın sezedi.

Mısalı:

Adam ulı adam qa'dirin bilmese,

<https://conferencea.org>

Onnan du'zde otlap ju'rgen mal jaqsı.

Aytqan so'zdin' mag'anasın bilmese,

Ol adamnan tilsiz o'sken lal jaqsı. [3-122]

(«Jaqsı»)

Ol o'zinin' «Qul Sulayman so'yleydi» dep atalg'an qosıg'ında ashıqlıq sezimin jırlaydı. Sulayman Baqırg'aniy bul du'nyanın' bay-da'wletinde ataq-abırayında altın menen gu'misten de en' joqarı turg'an kiyeli na'rse - Alla jaratqan adamnıń ishki jan du'nyası, «qudaydın' qulı bolg'an» bendelerdin' ullı ma'rtebesi dep biledi. Sonın' ushında ol:

Senin' da'rtin' barlıq da'rtlerden de artıq,

Sag'an qul bolg'anım - sultanlıqtan da artıq,

Senin' janın' - ra'ha'tlense sho'l ishinde,

Onday sho'l mag'an gu'listannan da artıq.

Bir mısıl arqalı pikirimiz ayqınlasadı:

Ta'kiye a'ylep ol xalıqıw a'lamdı men ettim sapar,

Tapmadım mahbubımdı gezip jahandı hesh xabar,

Sharq urıp gezip jahandı, jutıwban qanıw-za'ha'r,

Ko'zime uyqı almayman, zar ag'laban shamıw sa'ha'r,

Aq dariyg'a, waq dariyg', mın' sanı a'rman shıqtı jan. [4.14-b]

A'jiniyaz “Shıqtı jan”

Atalg'an eki shayır da suwfiylik ta'limattı poeziyag'a sin'irgen, olar o'z shıg'armalarında haq (quda) ishqısına muptala bolg'an, onın' na'ma'lim, diydarına ıntıq bolg'an, Yar jamalın ko'rermen dep tınımsız izlengen, azap aqıretler ko'rgen xas musulmannın' obrazın beredi.

Sulayman Baqırg'aniydin' hikmetlerinde adam ruwxı menen na'psi arasındag'ı aytıs to'mendegishe bayanlanadı.

Na'psim ayttı: bul besku'nlik o'mirde,

Ba'rin isle, ne oy kelse kewilge,

Gu'lzardı aralap qal bag'in da,

Jemis jıynap, pisip turg'an shag'ında.

Ruwxım ayttı: sha'riyattın' jolına baq,

İlim menen tariyqattın' jolın tap,

Tan' sa'ha'rde oyanıwdı a'det qıl,

On besin'de jaynamazg'a jıg'ılıp.

Solay etip, Sulayman Baqırg'aniydin' ruwxiy filosofiyalıq ko'z-qaraslarının' payda bolıwında ja'miyetlik siyasiy ag'im menen bir qatarda ma'deniy ag'imda u'lken rol atqarg'an. Xoja Axmet Yassawiy, Maqtımqulı shayır oyshıllarının' miyrasında ku'shli ta'sir tiygizgen.

<https://conferencea.org>

A'debiyatlar:

1.Esbergenov X.E.На'kim ata//«Sulayman Baqirg'aniy ha'm onin' da'wiri» Respublikaliq ITK materiallari. N.2002. 19-bet.

2.A'jiniyaz . Tan'lamali shig'armalari. Qaraqalpaqstan,1975j. 65-b.122-b.14-b.

РЕЗЮМЕ:

Maqolada Sulayman Baqirganiyding adabiy merosini samarali aks etilishi masalalari keltirilgan.

РЕЗЮМЕ:

В статье рассмотрены вопросы эффективного освещения поэтического наследия Сулаймана Бакирганий.

SUMMARY:

In clause the questions of effective illumination of a poetic heritage Sulayman Baqirganiy are considered.